

STRUCTURA ȘI DINAMICA PERSONALITĂȚII

CONCEPTE CHEIE

personalitate, temperament,
aptitudini, caracter, dimensiune creativă

1. Conceptul de personalitate. Modele de abordare a personalității - modelul trăsăturilor, modelul factorial, modelul umanist ș.a.

a) Definiție:

- construcție teoretică elaborată de psihologie, cu scopul înțelegerii și explicării – la nivelul teoriei științifice – a modalității de ființare și funcționare ce caracterizează organismul psihofiziologic pe care îl numim persoană umană (Dafinoiu, I., 1998, p. 53);
- unitatea bio-psiho-socială, ce exprimă complexitatea omului ca întreg;
- totalitatea psihologică ce caracterizează și individualizează o persoană.

b) Caracteristici principale (Perron, R., 1985):

- *globalitatea*: ansamblu de caracteristici care permite descrierea unei persoane;
- *coerența*: organizarea și interdependența elementelor componente ale personalității;
- *stabilitatea* (permanența temporală): păstrarea identității psihice în timp (Dafinoiu, I., op. cit., pp. 53-54).

c) Modele de abordare a personalității

c.1. Modelul trăsăturilor (elaborat de G. W. Allport)

- surprinde alcătuirea sistemului personalității, configurația, structura acestuia;
- personalitatea este organizarea dinamică în cadrul individului a acelor sisteme psihofizice ce determină gândirea și comportamentul său caracteristic;
- *trăsătura psihică* este conceptul care evidențiază însușiri relativ stabile ale unei persoane sau ale unui proces psihic; în plan comportamental, o trăsătură e indicată de predispoziția de a răspunde în același mod la o varietate de stimuli;
- Allport a elaborat un model ierarhic al sistemului de personalitate, în care se identifică 2-3 trăsături cardinale (calități dominante pentru persoana în cauză), un grup restrâns de trăsături principale (care se

exprimă pregnant în conduită) și nenumărate trăsături secundare (mai slab exprimate și mai greu de identificat);

- ierarhia trăsăturilor variază de la un individ la altul: o trăsătură dominantă la un individ anume poate fi secundară la altul (Allport, G., 1981).

c.2. Modelul factorial

- explică personalitatea prin organizarea interioară și ierarhică a unor trăsături generale sau factori de temperament, motivaționali și factori de ordin secund (extroversiune, introversiune, labilitate, anxietate);
- noțiunea de **factor** a fost introdusă în psihologie odată cu utilizarea în prelucrarea performanțelor comportamentale a analizei factoriale; analiza factorială este metoda de determinare a caracteristicilor structurale ale personalității (Ștefănescu, C. 2005, p. 36);
- printre **teoriile** ce au la bază modelul factorial amintim:
 - *Teoria constructelor personale* a lui G. Kelly: se concentrează pe conceptele pe care indivizii le folosesc pentru a se interpreta pe sine și lumea lor socială; constructul este o dimensiune auto-atribuită pentru interpretarea lumii sociale.
 - *Modelul Big Five*: propune o serie de factori bipolari, identificați prin analiza factorială: *deschidere, extraversiune, agreabilitate, conștiinciozitate, stabilitate emoțională sau nevrotism*; acest model derivă din cercetările de psiholingvistică, pornind de la ipoteza că cele mai importante diferențe individuale vor fi encodeate în limbajul oamenilor.

c.3. Modelul umanist

- are ca **reprezentanți** nume precum: A. Maslow, C. Rogers;
- **caracteristici**:
 - studiază omul real, concret, implicat cu întreaga sa ființă în viața socială și personală;
 - susține că procesele și capacitățile psihice nu pot fi studiate separat și nu pot fi desprinse de situațiile în care acționează;
 - subliniază calitatea de ființă socială, umană, conștientă a individului uman;
 - conceptul central: nevoia de auto-actualizare;
- **principii** de bază enunțate de Asociația de Psihologie Umanistă (fondată în 1962):
 - persoana care trăiește și simte contează, iar psihologul / psihoterapeutul este un partener al individului;
 - în centrul psihologiei umaniste este situat omul și problematica umană, viața sa personală și relațională, ipostazele devenirii și autoconstrucției omului și experienței sale, atitudinea sa activă față de propria existență;
 - în selectarea problemelor de cercetare, semnificația subiectivă este mai importantă decât cea obiectivă;
 - omul este în principiu bun, iar obiectivul psihologiei este să înțeleagă, nu să controleze oamenii.

c.4. Alte modele de abordare a personalității

- **Modelul psihanalitic** – are în componență 3 sisteme constitutive: *sistemul Sinelui*, izvorul energiei instinctuale a individului, *sistemul Eului*, aflat sub influența normelor și valorilor sociale și *sistemul Supraeului*, ce se constituie prin satisfacerea și articularea relațiilor intersubiective ce datează din copilărie mai ales din identificările cu imaginea idealizată a părinților.
- **Modelul biologic** pune accent pe întreaga organizare psihocomportamentală a omului, accentuează rolul motivelor biologice și al experienței timpurii – pre- și postnatală – în formarea personalității.
- Necesitatea **abordării experimentaliste** a personalității a fost formulată de Stanford (1963) astfel: „studiul personalității este studiul modului în care oamenii diferă pe un registru foarte întins în ceea ce au învățat: fiecare persoană este unică, dar toți au învățat în concordanță cu aceleași legi generale”; au fost abordate îndeosebi procesele de învățare, procesele percepției și procesele de cunoaștere superioare.
- **Orientarea psihometrică** înseamnă studiul trăsăturilor exprimabile sub forma unor liste de atribute ce caracterizează persoana în cadrul unei situații; au fost dezvoltate un număr mare de tehnici și instrumente de măsură: scale, chestionare etc.
- **Orientarea socio-culturală și antropologică** (Mead, Linton) - se bazează pe ideea că personalitatea poate fi înțeleasă numai luând în considerare și contextul social în care trăiește individul, și numai comparând indivizii aparținând unor populații și culturi diferite (Ștefănescu, C., op. cit., pp. 36-37).

2. Structura personalității - temperament, caracter, aptitudini. Unitatea și dinamica lor. Perspective noi în abordarea structurii personalității

Personalitatea cuprinde 3 subsisteme:

- **biopsihoenergetic**, latura dinamico - energetică: *temperamentul*;
- **relațional-valoric**, de autoreglare, de conținut socio-moral și axiologic: *caracterul*;
- **instrumental**, cu referire la aspectele performanțiale: *aptitudinile*.

2.1. Temperamentul

a) Definiție: în mod curent, temperamentul se referă la dimensiunea energetico-dinamică a personalității și se exprimă atât în particularități ale activității intelectuale și afectivității, cât și în comportamentul exterior, motricitate și vorbire.

b) Caracterizare

- temperamentul este expresia manifestării particulare în plan psihocomportamental a tipurilor de activitate nervoasă superioară, manifestare mediată de o serie de factori socio-culturali și psihologici;
- trăsăturile temperamentale sunt relativ ușor de observat și identificat și în opinia majorității specialiștilor în domeniu sunt legate de aspectele biologice ale persoanei respective, în special de sistemul nervos și cel endocrin.

c) Tipuri temperamentale

<p>Temperamentul coleric</p> <ul style="list-style-type: none">• puternic, extravertit, activ, optimist, întreprinzător• irascibil, instabil, oscilând între entuziasm și delăsare, cu tendință de exagerare în ce face• expresiv, ușor de citit, gândurile și emoțiile i se succed cu repeziciune	<p>Temperamentul flegmatic</p> <ul style="list-style-type: none">• imperturbabil, inexpresiv, lent, calm• puțin comunicativ, greu adaptabil, poate obține performanțe în activitățile de lungă durată dar și anumite insuccese în plan școlar, prin lentoarea sa• ordonat, răbdător, perseverent, meticulos, introvertit, stabil în acțiuni
<p>Temperamentul sangvinic</p> <ul style="list-style-type: none">• puternic, extravertit, echilibrat, optimist, stăpânit• rezistent la efort, energic, mobil, deschis, sociabil, săritor• bine dispus, adaptabil, analitic, nu ia măsuri pripite, manifestă spirit de grup și are aptitudini de conducere	<p>Temperamentul melancolic</p> <ul style="list-style-type: none">• slab, instabil, introvertit, lipsit de rezistență la efort, neîncrezător în sine• emotiv și sensibil, cu o viață interioară foarte agitată• timid, pesimist, anxios, sobru, retras• nu rezistă la stări tensionate, dar este serios, conștiincios și exigent cu sine

- nu există temperamente pure, fiecare persoană având și unele trăsături care aparțin celorlalte tipuri.

d) Diverse tipologii

- Carl Jung a constatat, pe baza unei impresionante experiențe clinice, că în afara unor diferențe individuale, între oameni există și deosebiri tipice; astfel, unii oameni sunt orientați predominant spre lumea externă și intră în categoria *extravertiților*, în timp ce alții sunt orientați predominant spre lumea interioară și aparțin categoriei *introvertiților*.

- **Extravertiții** sunt deschiși, sociabili, comunicativi, optimiști, senini, binevoitori, se înțeleg sau se ceartă cu cei din jur, dar rămân în relații cu aceștia.
 - **Introvertiții** sunt închiși, greu de pătruns, timizi, puțin comunicativi, înclinați spre reverie și greu adaptabili.
- psihologul englez Hans Eysenck reia această distincție a lui Jung dar adaugă o nouă dimensiune numită *grad de nevrozism*; aceasta exprimă stabilitatea sau instabilitatea emoțională a subiectului; Eysenck a reprezentat cele două dimensiuni pe două axe perpendiculare, obținând tipurile *extravertit – stabil*, *extravertit – instabil*, *introvertit – stabil* și *introvertit – instabil*, pe care le-a

asociat cu cele patru temperamente clasice.

- Pavlov a propus o explicație științifică a tipurilor de temperament, în care caracteristicile activității nervoase superioare și raporturile dintre ele sunt esențiale; însușirile sistemului nervos sunt: *forța* (energia) dependentă de metabolismul celulei nervoase – se exprimă prin rezistența la solicitări a sistemului nervos, *mobilitatea* – dependentă de viteza cu care se consumă și se regenerează substanțele funcționale constitutive ale neuronului – se manifestă prin ușurința cu care se înlocuiesc procesele nervoase de bază observabile și *echilibrul* dintre excitație și inhibiție; tipul puternic neechilibrat, excitabil, corelează cu temperamentul coleric; cel puternic echilibrat, mobil, se exprimă în temperamentul sangvinic; tipul puternic echilibrat, inert – în cel flegmatic; tipul slab corespunde celui melancolic.
- psihologii olandezi Heymans și Wiersma propun 8 tipuri temperamentale, prin combinarea a 3 factori: emotivitatea, activitatea și rezonanța; este vorba de tipul *pasionat*, tipul *coleric*, tipul *sentimental*, tipul *nervos*, tipul *flegmatic*, tipul *sangvinic*, tipul *atipic* și cel *amorf* (Popescu-Neveanu, P., 1978, pp. 736-753).

e) Importanța acestor tipologii temperamentale în activitatea didactică

- G. Berger a elaborat un chestionar ușor de utilizat pentru a încadra o persoană în tipurile temperamentale; acest chestionar poate fi aplicat și în cazul elevilor, în acest fel stabilindu-se dacă un copil este emotiv sau nu, dacă este activ sau nu; reținând doar emotivitatea și activitatea, rezultă următoarele tipuri:

Emotivii inactivi

- *Nervoșii* – reacționează rapid la evenimente
- *Sentimentalii* – au reacții lente

Emotivii activi

- *Colericii* – reacționează rapid, exploziv
- *Pasionații* – reacționează lent

Neemotivii activi

- *Sangvinicii* – reacționează rapid și echilibrat
- *Flegmaticii* - au forță dar sunt lenți

Neemotivii inactivi

- *Amorfii* – au puțină energie dar sunt bine ancorați în prezent
- *Apaticii* – au lipsă de energie și un ritm lent al reacțiilor (Tomșa, Gh., 2005, p. 39).

- nu este suficient ca educatorii să identifice aceste caracteristici, ei pot și trebuie să ia măsuri necesare stimulării sau controlării acestora după caz; astfel, copiii activi trebuie orientați spre activități utile și către temperarea tendinței de a lua hotărâri pripite, iar cei inactivi au nevoie de o stimulare constantă și de un program de lucru strict supravegheat;
- temperamentul poate fi diagnosticat prin diferite *metode*:
 - observarea modului cum învață și se comportă elevii;
 - studierea emotivității, a capacității de muncă și de rezistență;
 - studierea modului în care copiii se integrează în clasa de elevi;
 - cum se acomodează aceștia în situații noi;
 - metoda biografică, chestionare și teste de personalitate (Dumitriu, Gh., Dumitriu, C., 2004, pp. 49-50).

2.2. Caracterul

a) Definiție: un subsistem relațional-valoric și de autoreglaj al personalității care se exprimă printr-un ansamblu de *atitudini-valori* (Dafinoiu, I., op. cit., p. 62).

b) Caracterizare

- caracterul reprezintă suprastructura morală a personalității, calitatea de ființă socială a omului; în opinia lui Allport, de câte ori vorbim despre caracter emitem o judecată de valoare și implicăm un standard moral;
- caracterul este acea structură care exprimă ierarhia motivelor esențiale ale unei persoane, cât și posibilitatea de a traduce în fapt hotărârile luate în conformitate cu ele, afirmă A. Cosmovici, subliniind două dimensiuni fundamentale ale caracterului: una axiologică, orientativ-valorică, alta executivă, voluntară;
- etimologic, termenul provine din greaca veche și înseamnă *tipar, pecete* și cu referire la om, *sisteme de trăsături, stil de viață*;
- caracterul reprezintă o structură complexă de atitudini, motive și caracteristici ce pun în lumină conținutul reacțiilor persoanei;

c) Atitudinile

- sunt dispoziții subiective ale persoanei de a reacționa pozitiv sau negativ față de anumite situații, persoane sau afirmații;
- exprimă o modalitate de raportare față de anumite aspecte ale realității și implică reacții afective, cognitive și comportamentale;
- reprezintă componenta caracteristică a caracterului, prin care se definește poziția subiectului față de mediul exterior și interior;
- se disting trei *grupe fundamentale* de atitudini:
 - atitudinea față de sine: modestie, orgoliu, demnitate, sentimente de inferioritate, culpabilitate;
 - atitudinea față de ceilalți, față de societate: altruism, umanism, patriotism, atitudini politice;
 - atitudinea față de muncă: hărnicie, conștiinciozitate, perseverență etc.
- atitudinile stabilizate devin trăsături de caracter, iar suportul lor îl constituie deprinderile și obișnuințele coordonate de voință.

d) Trăsăturile de caracter

- sunt moduri relativ constante de a reacționa ale unei persoane în raport cu realizarea scopurilor spre care aspiră;
- constituie *trăsături de caracter*: modestia, onestitatea, responsabilitatea, perseverența, curajul, prudența, conștiința morală, tendința spre dominanță sau supunere ș.a.;
- trăsăturile de caracter, spre deosebire de cele temperamentale, nu sunt înnăscute ci dobândite - sub influența modelelor culturale de comportament și a sistemelor de valori pe care le propune și impune societatea.

e) Particularitățile structurale ale caracterului:

- *unitatea* – stabilitatea caracterului în fața schimbării continue a situațiilor;
- *expresivitatea* - nota specifică imprimată de unele trăsături dominate;

- *originalitatea* – coerența lăuntrică ce reiese din modul unic de armonizare a trăsăturilor cardinale cu cele principale și secundare;
- *bogăția* - multitudinea relațiilor sociale;
- *statornicia* - forța morală a trăsăturilor de caracter și a atitudinilor;
- *plasticitatea* – posibilitatea de restructurare sau evoluție a unor trăsături de caracter;
- *tăria de caracter* – forța cu care sistemul caracterial își apără unicitatea, capacitatea de a rezista la tendințele distructive a căror sursă principală o constituie situațiile neobișnuite, extreme (Popescu-Neveanu, P., 1987, pp. 324 – 325).

2.3. Aptitudinile

a) Definiție:

- reprezintă însușiri ale persoanei care, în ansamblul lor, explică diferențele constatate între oameni în privința posibilității de a-și însuși anumite cunoștințe, priceperi și deprinderi (Cosmovici, A., 1974, p. 115);
- sisteme operaționale stabilizate, superior dezvoltate și de mare eficiență (Popescu-Neveanu, P., 1978, p. 60);
- constituie componenta executivă a personalității, latura instrumental-operațională;
- este necesară distincția dintre *apitudine* și *capacitate* – aceasta din urmă constând în posibilitatea actuală pe care o are o anumită persoană de a îndeplini o anumită activitate.

b) Caracteristici:

- despre cei care posedă aptitudini la un nivel înalt de dezvoltare în comparație cu ceilalți putem spune că sunt *talentați*;
- fiecare persoană are aptitudini mai mult sau mai puțin dezvoltate în toate domeniile;
- orice însușire sau proces psihic privit sub unghiul eficienței devine aptitudine;
- aptitudinile sunt mereu un rezultat al dezvoltării, o combinație între elementele înnăscute și cele dobândite prin învățare, activitate, experiență;
- este importantă combinarea aptitudinilor, ce permite compensarea unor însușiri deficitare prin altele.

c) Clasificare

Aptitudinile pot fi clasificate după mai multe criterii:

1. *după natura proceselor psihice implicate*: senzoriale (de acuitate auditivă), psihomotorii (dexteritate manuală, coordonare oculo-motorie), intelectuale (intelență, aptitudini matematice), fizice (forța fizică, memorie kinestezică);
2. *după gradul de specializare*: generale (intelență, spiritul de observație) și speciale (profesionale).

O altă clasificare distinge între:

- *aptitudini simple*:
 - se sprijină pe un tip omogen de operare sau funcționare;
 - exemple: acuitatea vizuală, tactilă, olfactivă, simțul ritmului, volumul

memoriei etc.

- *aptitudini complexe* – situate la un nivel mai înalt, clasificate la rândul lor în : *aptitudini speciale* (mijlocesc obținerea unor performanțe supramedii pentru un domeniu restrâns de activități ; exemplu, aptitudini sportive, literare, artistice, științifice) și *aptitudini generale* (aptitudinea școlară, inteligența, spiritul de observație etc.) (Dumitriu, Gh., Dumitriu, C. 2004, p. 51).

2.4. Perspective noi în abordarea structurii personalității

- tendința actuală este de *abordare sistemică a personalității*, cu scopul evidențierii caracterului complex, dinamic, probabilist și deschis al acesteia;
- în plus, se remarcă trecerea de la studiul analitic la cel sintetic al acesteia;
- dezvoltarea teoriei generale a sistemelor, apariția ciberneticii, a teoriei informației au condus la modificarea perspectivei de abordare a psihicului și implicit a personalității;
- cognitivismul a încercat să ofere o nouă viziune unificatoare prin depășirea limitelor altor orientări în interpretarea psihicului;
- în psihologia socială se vorbește de rolul expectanțelor în dezvoltarea personalității, teoria atribuirii, stilul interactiv, rolul comunicativității interpersonale;
- conceperea omului ca ființă biopsihosocială sau ca om integral are o însemnătate deosebită pentru problematica modelării personalității, prin factorii sociali, educaționali, deoarece de calitatea structurilor sociale depinde însăși calitatea personalității;
- modelul nou de descriere și de analiză a personalității este *Big Five*, conform căruia esențiali pentru structura personalității sunt cei cinci factori prezentați anterior.

3. Dimensiunea creativă a personalității. Formare, dezvoltare, exprimare, afirmare în plan individual și social

a) Dimensiunea creativă a personalității

- **Definiții:**
 - disponibilitate generală a personalității aflate în interacțiune cu sine și cu lumea pentru producerea noului;
 - „un complex de însușiri și aptitudini psihice, care în condiții favorabile, generează produse noi și de valoare pentru societate” (Roșca, Al., 1981);
 - un proces complex, o activitate psihică elaborată ce se finalizează printr-un anumit produs; în fond, este acea capacitate psihică a oamenilor de a realiza noul sub diferite forme: teoretică, științifică, tehnică, socială ș.a.
- **Originea termenului:**
 - conceptul de *creativitate* își are originea în cuvântul latin *creare* care înseamnă zămislire, făurire, naștere;
 - în psihologie, termenul a fost introdus de G. Allport.
- **Accepțiuni:**
 - într-o accepțiune foarte largă, creativitatea constituie un fenomen general

uman, forma cea mai înaltă a activității omenești;

- dimensiune complexă a personalității, angajând diferite tipuri de resurse precum : fluiditatea, flexibilitatea, capacitatea de elaborare, sensibilitatea pentru probleme, capacitatea de redefinire etc.

- din perspectivă specific psihologică, *creativitatea apare în 4 accepțiuni importante:*

- ca produs;

- ca proces;

- ca potențialitate general umană;

- ca dimensiune sintetică în profilul personalității (Constantinescu-

Stoleru, P.,1997, p. 264).

b) Natura și structura actului creator

- studiile menționează frecvent următoarele *faze ale procesului de creație*, puse în evidență de G. Wallas, din 1926:

- *Prepararea* - etapa pregătitoare constând în acumulări de cunoștințe, formarea de priceperi și deprinderi, centrarea preocupărilor subiectului asupra problemei avută în vedere, dezvoltarea unor interese stabile și profunde, aderarea afectivă la tema respectivă;
- *Incubația* - activarea latentă a proceselor și trăirilor afectiv-emoționale, creșterea receptivității față de orice analogie, asemănare, sugestie, asocieri, organizări și reorganizări ale datelor acumulate în timp ce persoana este ocupată de altceva;
- *Iluminarea* - integrarea conștientă a combinărilor, variabilelor și apariția bruscă a noului, a soluției problemei, însoțită de manifestarea unor sentimente de mare satisfacție;
- *Verificarea noului* - prin mijloace cognitive sau practice.

c) Factorii personalității creatoare

1. Factori de natură intelectuală

- Imaginația – procesul psihic al cărui rezultat constă în obținerea unor proiecte și imagini noi; este considerată procesul predilect al creativității.
- Memoria – proces psihic de întipărire, păstrare și reactualizare a informațiilor pe care le modifică și transformă imaginația.
- Inteligența – aptitudine generală care contribuie la formarea capacităților și adaptarea cognitivă a individului în situații noi. Piaget apreciază creativitatea ca o „acomodare cu depășire”, restructurarea aducând ceva nou ce nu era dat în premise.

2. Factori afectiv-motivaționali și caracteriali:

- Emoțiile și trăirile afective îndeplinesc funcția de „resorturi”ale creației (Th. Ribot).
- Motivația – rolul trebuințelor de performanță, al motivelor creative, al motivației intrinseci, al atitudinilor creative; adevărații creatori devin animați de sentimente și pasiuni veritabile, care le domină preocupările și aspirațiile zilnice.
- Voința – creativitatea cere o documentare minuțioasă și demonstrații riguroase ce solicită eforturi voluntare ample și îndelungi,

perseverență, tenacitate, consecvență etc.

3. Factori sociali

- Mediul social – determină tendințele creației pentru perioada respectivă (Renașterea va fi asociată cu avântul artelor plastice, pe când industrializarea a adus cu sine progresul tehnic);
- Persoanele importante – creatorii au fost și sunt influențați de predecesorii sau profesorii lor;
- Stadiul dezvoltării domeniului respectiv – condiționează orice descoperire, mai ales în știință și tehnică;
- Sustinerea de către reprezentanții puterii – societatea poate fi și o frână în calea dezvoltării cunoașterii (Cosmovici, A., 1998, pp. 148-152).

- Popescu- Neveanu a elaborat un *model bifactorial (vectoro-atitudinal) al creativității* care presupune sinteza dintre atitudini și aptitudini;

- creativitatea poate fi abordată printr-un model multidimensional, sistemic, întrucât ea presupune o pluralitate de resurse și disponibilități care vizează în mod unitar toate nivelurile activismului psihic, toate structurile personalității (Dumitriu, Gh., Dumitriu, C., 2004).

d) Formare, dezvoltare, exprimare, afirmare în plan individual și social

- formarea, dezvoltarea și exprimarea dimensiunii creative în plan individual și social se realizează prin:

- asigurarea unei securități psihice (prin acceptarea necondiționată a individului, a valorilor sale);
- garantarea libertății psihice a individului;
- consolidarea eului (dacă persoana este înțeleasă, atunci este dispusă să își dezvăluie eul său real) (Tomșa, Gh., op. cit., p. 50).

- în general, pentru a dezvolta creativitatea, trebuie să evităm blocajele și să stimulăm potențialul creativ; blocajele pot fi *sociale* (precum conformismul), *metodologice* (oamenii persistă în a aplica algoritmi aplicați în trecut, folosesc obiecte potrivit funcției lor obișnuite ori au tendința de a critica prematur ideile sau sugestiile oferite de semenii) și *emotive* (teama de a nu greși poate împiedica multe persoane în exprimarea și dezvoltarea unor idei originale; graba de a adopta prima idee ca fiind soluția problemei reprezintă un bun exemplu de factor inhibitor; lipsa de perseverență ori descurajarea duc la pierderea multor idei excelente).

- în sistemul *metodelor și tehnicilor de stimulare a creativității* s-au impus, îndeosebi, *brainstormingul* și *sinectica*:

- **Brainstorming**-ul sau metoda „asaltului de idei” descoperită de A. Osborn:

- presupune principiul amânării evaluării critice a ideilor noi, asigurarea și menținerea unei atmosfere propice producerii „în asalt” a cât mai multor idei originale, neobișnuite;

- **Sinectica** - promovată de G.W.Gordon:

- presupune ca strategie dominantă asigurarea premiselor favorizante generării de idei și produse noi prin utilizarea mai amplă a analogiilor (personale, directe, simbolice și fantastice), a metaforelor, a reuniunii unor elemente diferite și aparent irelevante;

- un procedeu specific sinecticii este și acela de a sugera subiecților căile posibile de transformare a necunoscutului, neobișnuitului în familiar și invers, detașarea relativă de familiar și considerarea sa ca ceva „străin”, pentru o mai eficace perspectivă de abordare novatoare.
- tehnicile de conducere a discuțiilor și dezbaterilor consacrate elaborării de idei și soluții noi cum ar fi : *discuția progresivă, discuția liberă, Philips 6/6, discuția - panel etc.*, pot deveni convergente cu strategiile proprii metodelor active, euristice de învățare prin cercetare și descoperire, prin problematizare etc.; este utilă, de asemenea, valorificarea în activitatea instructiv-educativă a condițiilor și *principiilor învățării de tip creativ*;
- *Procedeele de stimulare și dezvoltare a creativității la elevi* (Torrance, Lowenfeld):
 - antrenarea capacității de elaborare verbal-expresivă, comunicațională în cadrul diverselor activități (compuneri, povestiri, descrieri, analize și sinteze operaționale etc.);
 - interpretarea independentă a unor texte și imagini prin solicitarea de a le acorda cât mai multe titluri posibile ;
 - elaborarea independentă a unor compoziții, soluții, rezolvări, pornind de la diverse modalități de ordonare și structurare logică posibilă a unor materiale, date, imagini, simboluri etc. ;
 - analiza critică și interpretarea obiectivă a lucrărilor independent realizate de elevi sau cadre didactice ;
 - organizarea și desfășurarea diferitelor jocuri didactice sau activități constructive care să antreneze și să dezvolte gândirea creatoare, divergentă, imaginația creatoare, interesul cognitiv;
 - utilizarea unor procedee variate de activizare a capacităților și atitudinilor creatoare, în plan verbal , cognitiv și motivațional-atitudinal ;
 - probe diagnostice de creativitate pot fi transformate și adaptate ca mijloace sau modele de antrenament creativ (probe de fluiditate, flexibilitate, originalitate, de elaborare, prin așa numitele „teste ale utilizărilor” sau „testele consecințelor”);
 - concursurile de creație artistice, culturale, taberele școlare de creație, grupurile creative de cercetare mixte de profesori și elevi sunt alte forme importante de stimulare și educare a creativității (Dumitriu, Gh., Dumitriu, C., 2004).

Bibliografie

- Allport, G. (1981). *Structura și dezvoltarea personalității*. București: E.D.P.
- Constantinescu-Stoleru, P. (1997). Creativitatea ca dimensiune valorică a personalității. În *Psihologia vieții cotidiene*. Iași: Polirom.
- Cosmovici, A. (1974). Metode de investigare a personalității. În Zorgo, B. (coord.), *Probleme fundamentale ale psihologiei* București: Editura Academiei.
- Cosmovici, A., Iacob, L. (coord). (1998). *Psihologie școlară*. Iași: Editura Polirom.
- Dumitriu, Gh., Dumitriu, C. (2004). *Psihopedagogie*. București: E.D.P.

- Nicola, I. (1996). *Tratat de pedagogie școlară*. București: E.D.P.
- Popescu-Neveanu, P. (1978). *Dicționar de psihologie*. București: Editura Albatros.
- Popescu-Neveanu, P., Zlate, M., Crețu, T. (coord.) (1987). *Psihologie școlară*. București: T.U.B.
- Roco, M. (1981). *Creativitatea individuală și de grup*. București: Editura Academiei Române.
- Roșca, Al. (1981). *Creativitatea generală și specifică*. București: Editura Academiei Române.
- Sternberg, R.J. (2005). *Manual de creativitate*. Iași: Polirom.
- Stoica, A. (1983). *Creativitatea elevilor – posibilități de cunoaștere și de educare*, București: E.D.P.
- Ștefănescu, C. (2005). Structura și dinamica personalității copilului. În Tomșa, Gh. (coord.). *Psihopedagogie preșcolară și școlară*. București, pp. 35-55.
- Zlate, M. (1972). *Psihologia socială a grupurilor școlare*. București: E.D.P.
- Zlate, M. (1994). *Introducere în psihologie*. București: Casa de Editură și Presă „Șansa” SRL.

ELEMENTE DE PSIHOLOGIA DEZVOLTĂRII COPILULUI ȘI ADOLESCENTULUI

CONCEPTE CHEIE

dezvoltare biopsihosocială, stadialitate, maturizare

1. Analiza conceptelor fundamentale: personalitate, dezvoltare, maturizare, stadialitate în dezvoltare

1.1. Delimitări conceptuale

- **Personalitatea** – subiectul uman considerat ca unitate bio-psiho-socială, ca purtător al funcțiilor epistemice, pragmatice și axiologice.
- **Dezvoltarea** - un proces complex, care se realizează printr-o succesiune de stadii, fiecare stadiu reprezentând o unitate funcțională cu un specific calitativ propriu.
- **Maturizarea** este o succesiune de creșteri și transformări determinate genetic, relativ independente de evenimentele externe.
- **Stadialitatea în dezvoltare** desemnează o anumită ordine a apariției în timp a caracteristicilor biopsihosociale ale individului uman.

1.2. Corelații interconceptuale

- ✓ Legătura simplă și logică dintre aceste concepte este că *personalitatea se dezvoltă* pe parcursul unor *stadii* prestabilite, *maturizarea* individului uman reprezentând punctul de vârf al acestei evoluții.
- ✓ Formele acestei dezvoltări complexe sunt de natură: *biologică* (schimbări anatomo-fiziologice ale organismului), *psihică* (generarea, menținerea și modificarea funcțiilor, proceselor și însușirilor psihice) și *socială* (asimilarea și interiorizarea normelor, modelelor socioculturale etc. și reglarea conduitei în acord cu acestea).
- ✓ *Maturizarea biologică* vizează desăvârșirea structurală și funcțională a țesuturilor, organelor, subsistemelor organismului, în timp ce *maturizarea biopsihosocială* este un proces complex de structurare a funcțiilor vegetative, senzoriomotorii, afective, intelectuale și atitudinale; prin urmare, *maturitatea* reprezintă starea funcțională finală de *împlinire* anatomofiziologică, neuropsihică, socială etc.

2. Stadiile dezvoltării psihosomatice. Implicații socio-educative

2.1. Stadiile dezvoltării psihosomatice

După A. Leontiev există două *criterii ce stau la baza stadialității dezvoltării*

psihice:

- activitățile și sistemele de relații pe care le desfășoară subiectul uman de-a lungul evoluției sale ontogenetice și
- structurile psihice concrete adăugate de fiecare stadiu de dezvoltare psihică (apud Dumitriu, Gh., Dumitriu, C., 2004, p. 7)

Pe lângă acestea, se mai pot identifica și alte criterii, precum:

- activitatea predominantă realizată de individ;
- locul și rolul individului uman în sistemul relațiilor interpersonale și sociale;
- vârsta sa cronologică și biologică.

Pe baza acestor criterii au fost stabilite următoarele stadii de dezvoltare psihică:

- 0-9 luni: *stadiul prenatal*;
- de la naștere -1 an: *stadiul copilului mic* (nou-născutul);
- 1-3 ani: *stadiul copilului antepreșcolar*;
- 3-6/7 ani: *stadiul copilului preșcolar*;
- 6/7-10/11 ani: *stadiul copilului școlar mic*;
- 10/11-14/15 ani: *stadiul școlarului mijlociu* (pubertatea);
- 14/15-18/19 ani: *stadiul școlarului mare* (adolescența);
- *stadiul adultului*, cu etapele: tinerețe, maturitate, senectute (apud Dumitriu, Gh., 2003, p. 17).

2.2. Caracterizarea stadiilor de dezvoltare ale preșcolarilor și școlarilor

Caracteristicile creșterii și dezvoltării preșcolarului (3 - 6/7 ani)

Caracteristici analizate	Detaliiere
Substadii	Preșcolarul mic: 3-4 ani Preșcolarul mijlociu: 4-5 ani Preșcolarul mare: 5-6/7 ani
Dezvoltarea fizică	- se dezvoltă structura mușchilor; - mișcările devin mai sigure; - realizează mișcări corecte de orientare în schema corporală proprie cu multă ușurință spre vârsta de 6 ani;
Procese senzoriale	<i>Senzații</i> - segmentul periferic al analizatorilor este format; sensibilitatea tuturor analizatorilor se adâncește și se restructurează, dar cea auditivă și vizuală au cea mai mare pondere; <i>Percepții</i> - se organizează și se perfecționează și unele forme complexe ale percepției: <i>percepția spațiului, a timpului, a mișcării</i> ; percepția devine observație, deoarece acțiunile perceptive se încarcă de intenții; copilul poate percepe succesiunea în timp a unor evenimente și durata desfășurării lor, un rol important avându-l acțiunile practice, limbajul, jocurile organizate, programul activităților instructiv-educative din grădiniță;

	<p><i>Reprezentări</i> - au un caracter intuitiv, situativ și sunt încărcate de elemente concrete, particulare; în formarea reprezentărilor cuvântul are o funcție reglatoare, ajutând la desprinderea unor însușiri mai importante ale obiectelor, la sporirea clarității și stabilității lor, la reactualizarea experienței trecute și integrarea ei în cea prezentă sau chiar în cea viitoare;</p>
Procese cognitive	<p><i>Inteligența</i> - în concepția piagetiană acest stadiu este “preoperațional”, caracteristic “inteligenței reprezentative”, „gândirii simbolice” și „preconceptuale”;</p> <p><i>Gândirea</i> intuitivă este în progres față de gândirea preconceptuală sau simbolică, deoarece ea se aplică nu „figurilor individuale” ci configurațiilor de ansamblu, rămânând orientată în sens unic; caracterul animist al gândirii copilului se continuă, de asemenea, din stadiul antepreșcolarității;</p> <p><i>Memoria</i>- este utilizată mai mult recunoașterea, în timp ce în reproducere manifestă rigiditate; paralel cu memorarea involuntară (neintenționată) se dezvoltă și cea voluntară (intenționată), alături de memorarea mecanică apare și cea logică ;</p> <p><i>Imaginația</i> - devine mai activă și mai intențională, crește activitatea de prelucrare analitico-sintetică a reprezentărilor, procesul imaginativ fiind stimulat de joc, activitățile obligatorii și liber-creative, de îndrumarea părinților și a educatoarei;</p> <p><i>Limbaajul</i> preșcolarului evoluează sub toate aspectele: fonetic, lexical, semantic, ca structură gramaticală și expresivitate; el se îmbogățește sub raport cantitativ, iar diferența dintre vocabularul activ și pasiv se micșorează discret, astfel că la 6 ani vocabularul său activ însumează peste 3500 cuvinte; pot apărea o serie de defecte ale vorbirii: dislalii, tulburări de ritm etc.</p>
Procese reglatorii	<p><i>Motivație</i> - are caracter predominant afectiv, situativ și de perspectivă imediată, instabilitate, trăsături determinate de particularitățile psihologice ale vârstei;</p> <p><i>Afectivitate</i> - structurile afective sunt în plin proces de formare; satisfacerea trebuințelor, dorințelor copilului asociindu-se cu stări afective pozitive, steno-tonifante; în timp ce contrazicerea, blocarea lor determinând stări emoționale de insatisfacție, nemulțumire;</p> <p><i>Voință</i> - prin intermediul limbajului intern, copilul își dă singur comenzi cu privire la declanșarea sau frânarea unor mișcări sau acțiuni simple; motivația devine unul dintre factorii importanți ai susținerii voinței, dezvoltarea acesteia contribuind totodată la dezvoltarea</p>

	<p>și educarea voinței sale;</p> <p><i>Atenție</i> - capătă în preșcolaritate un tot mai pronunțat caracter activ și selectiv, își mărește volumul, cresc concentrarea și stabilitatea ei ; în etapa preșcolară începe procesul organizării atenției voluntare, mai ales sub influența dezvoltării gândirii și a limbajului; educatoarelor le revine sarcina de a trezi atenția involuntară (prin utilizarea unor stimuli caracterizați prin noutate, expresivitate, conturare specială, contrast cromatic etc.) și de a determina și menține atenția voluntară asupra activității desfășurate pe o perioadă mai lungă de timp;</p>
Dezvoltarea psihosocială	<p>- conform teoriei lui Erickson, predomină stadiul în care copilul se confruntă cu conflictul dintre <i>inițiativă și vinovăție, retragere; factorul social</i> determinant este mediul familial;</p> <p>- <i>rezultatul favorabil</i> constă în abilitatea de a iniția activități; <i>rezultatul nefavorabil</i> vizează teama de pedeapsă și vinovăția cu privire la sentimentele personale;</p> <p>- dacă în jurul vârstei de 3 ani, <i>Altul</i> este perceput ca o amenințare, puțin înainte de 4 ani, <i>Altul</i> este perceput ca rival și abia pe la 5 ani, <i>Altul</i> este perceput ca partener egal de activitate;</p>
Formarea și dezvoltarea personalității	<p>- perioada “formării inițiale a personalității”; „atitudine de opoziție” („spirit de contrazicere”), are loc o „paradă a Eului”; cele mai importante achiziții ale personalității în preșcolaritate sunt: „extensia Eului”, formarea conștiinței morale, socializarea conduitei;</p>
Activitatea de bază	<p>- <i>jocul</i>, corelat cu activități instructiv-educative.</p>

(Dumitriu, Gh., Dumitriu, C., 2004, pp. 11-23)

Caracteristicile creșterii și dezvoltării școlarului mic (6/7 – 10/11 ani)

Caracteristici analizate	Detaliiere
Dezvoltarea fizică	<p>- se continuă dezvoltarea musculaturii;</p> <p>- se intensifică osificarea;</p> <p>- se consolidează coloana vertebrală</p>

<p>Dezvoltarea proceselor senzoriale</p>	<ul style="list-style-type: none"> - este perioada în care continuă să se dezvolte toate formele de <i>sensibilitate</i> (vizuală, auditivă, tactilă, chinestezică etc.), precum și toate formele complexe ale percepției : spațiului, timpului, mișcării ; - sub influența sistemului de solicitări determinat de activitatea școlară, <i>percepția</i> își diminuează caracterul sincretic, sporind în precizie, volum, inteligibilitate; - <i>reprezentările</i> suportă modificări importante atât sub raportul sferei și conținutului, cât și în ceea ce privește modul lor de producere și funcționare: are loc o creștere și diversificare a fondului de reprezentări ; de la caracterul difuz, contopit, nediferențiat, nesistematizat reprezentările devin mai precise, mai clare, coerente, sistematice;
<p>Dezvoltarea proceselor cognitive</p>	<ul style="list-style-type: none"> - <i>dezvoltarea intelectuală</i> constituie principalul salt calitativ al școlarității mici, gândirea intuitivă cedând locul <i>gândirii operatorii</i>, procedeele intuitive, empirice ale preșcolarității fiind înlocuite cu construcțiile logice, mediate și reversibile; predomină stadiul gândirii operaționale concrete, caracterizat prin construcții logice, mediate și reversibile; - școlarul mic memorează mai ales, ceea ce se bazează pe percepție, insistând asupra acelor elemente, însușiri care îl impresionează mai mult. Se accentuează caracterul voluntar și conștient al proceselor <i>memoriei</i>, dezvoltându-se astfel formele mediate, logice ale memoriei, precum și volumul, trăinicia memorării; deoarece optimizarea memoriei depinde atât de particularitățile materialului de memorat, de ambianța în care acesta se desfășoară, precum și de trăsăturile psihofiziologice ale copilului, cadrele didactice vor apela frecvent la strategii cu sporite valențe activ-participative; - referitor la dezvoltarea <i>imaginației</i> școlarului mic, unii autori consideră că pot fi distinse două stadii: unul inițial, definitiv pentru primele două clase (în care combinarea imaginilor se realizează mai mult spontan, fiind influențată de elementele fantastice, inadecvate) și cel de-al doilea, cu începere din clasa a III-a, în care combinatorica imaginativă capătă mai multă coerență și dinamism; particularitățile imaginației școlarului mic pot fi puse în evidență urmărind modul în care acesta fabulează, se identifică imaginativ cu rolurile primite în joc, reconstituie, pe plan mintal, conținutul, succesiunea și durata lor, realizează în. povestire, desene și compuneri intențiile sale creatoare; - are loc o însușire a <i>limbajului</i> în mod conștient, sistematic pe baze științifice din punct de vedere fonetic,

	<p>lexical, gramatical, stilistic; se dezvoltă atât limbajul oral, cât și cel scris, acum formându-se capacitatea de citit și scris; tulburările de vorbire, care pot afecta profund conduita verbală a școlarului mic, solicită din partea învățătorului multă grijă, în funcție de situație impunându-se fie o terapie educațională, fie psihoterapie;</p>
Dezvoltarea proceselor reglatorii	<ul style="list-style-type: none"> - acum se dezvoltă emoțiile și sentimentele intelectuale, morale, estetice, viața în grup, raporturile de cooperare, contribuind hotărâtor în dezvoltarea judecății morale la copil; curiozitatea, trebuința de a afla, de a cunoaște, de explorare și documentare constituie premise ale stimulării, formării și dezvoltării <i>motivației</i> școlare; - <i>manifestările afective</i> se diversifică și se extind, rezultând două tendințe convergente: de expansiune, de atașare față de alte persoane și alta de preocupare față de sine; se dezvoltă emoțiile și sentimentele intelectuale, morale, estetice; - <i>voința</i> influențează în această perioadă desfășurarea celorlalte procese psihice senzoriale, logice, afective: școlarul mic dispune de o anumită intenționalitate sau planificare a acțiunilor sale; - în ceea ce privește <i>atenția</i> școlarului mic, literatura de specialitate și practica educațională pun în evidență volumul redus, dificultățile de concentrare, mobilitate și distributivitate; din acest motiv, educarea atenției acestuia trebuie să înceapă prin educarea formelor sale (involuntară, voluntară, postvoluntară) și a însușirilor ei;
Dezvoltarea psihosocială	<ul style="list-style-type: none"> - <i>factorul social</i> determinant este școala și grupul de joacă; - <i>rezultatul favorabil</i> îl constituie simțul competenței și al achiziției; <i>rezultatul nefavorabil</i> se concretizează în sentimente de inadecvare și inferioritate; - mica școlaritate este perioada în care începe structurarea caracterului, organizarea trăsăturilor caracteriale, conturarea unor dominante, copilul fiind capabil să-și dirijeze voluntar conduita, să-și fixeze scopuri în mod autonom; acum se pun bazele dimensiunii cognitiv-morale a caracterului; câmpul interacțional se îmbogățește și se diversifică, acest stadiu fiind denumit și „vârsta socială”;
Formarea și dezvoltarea personalității	<p>- statusul și rolul de școlar, noile împrejurări de viață influențează puternic formarea personalității copilului, atât în ceea ce privește organizarea ei interioară, cât și conduita sa externă; se constată o creștere a gradului de coeziune a constructelor de personalitate, are loc organizarea și integrarea lor superioară, într-un tot unitar;</p>

Activitatea de bază	- învățarea.
----------------------------	--------------

(ibidem, pp. 23-29)

Caracterizarea creșterii și dezvoltării psihice a școlarului mijlociu (10/11-14/15 ani)

Caracteristici analizate	Detaliiere
Substadii	- etapa prepuberală (de la 10 la 12 ani); - pubertatea propriu-zisă (de la 12 la 14 ani); - momentul postpuberal, (între 14 și 16/18 ani) (Ursula Șchiopu, E. Verza, 1981, p. 174)
Dezvoltarea fizică	- are loc un adevărat „puseu de creștere”: creșterea și maturizarea anatomică și fiziologică se realizează într-un ritm rapid; apare maturizarea sexuală; - dezvoltarea fizică este disproporționată deocamdată;
Procese senzoriale	- se amplifică și devin și mai fine <i>sensibilitatea</i> tactilă, vizuală, cromatică, auditivă, se dezvoltă <i>percepțiile</i> și spiritul de observație ; cât privește dezvoltarea <i>reprezentărilor</i> , specialiștii apreciază că are loc aproape o „convertire explozivă a cunoașterii în scheme, simboluri și reprezentări” (Ursula Șchiopu)
Procese cognitive	- în jurul vârstei de doisprezece ani se finalizează stadiul operațiilor concrete; are loc, după J. Piaget, o reorganizare a structurilor operatorii și o ierarhizare a lor, constituindu-se treptat mecanismele de coordonare logică și matematică; cea mai importantă construcție intelectuală a acestui stadiu este <i>raționamentul ipotetico-deductiv</i> , care facilitează trecerea de la operarea asupra realului la operarea asupra posibilului, școlarul mijlociu fiind capabil să opereze cu concepte, judecăți, raționamente; - se structurează și caracterul critic al <i>gândirii</i> ; - în pubertate este specifică <i>memoria</i> de scurtă durată, voluntară și logică; - cât privește <i>imaginația</i> , capacitatea de creație atinge nivelul cel mai înalt de până atunci; - în legătură cu <i>limbajul</i> , crește debitul formelor oral și scris; este specifică vorbirea în jargou;
Procese	- referitor la <i>afectivitatea</i> preadolescentului, unii autori au considerat că între 10 - 12/13 ani copilul trece printr-o fază de sensibilitate scăzută, trăirile afective fiind mai bine controlate, manifestându-se astfel o „stabilitate a stării de spirit” ; alții, dimpotrivă, asociază pubertatea cu „vârsta neliniștilor”, caracterizată prin instabilitate emotivă, hipersensibilitate, prin apariția manifestărilor de tact și pudoare, de noi temeri și anxietăți,

reglatorii	<p>înregistrându-se frecvente conflicte și chiar perioade de „criză”; este stadiul apariției și dezvoltării unor sentimente intelectuale, morale, estetice; din „obiect” al afecțiunii altora, puberul devine subiect ce „împarte” afecțiune altora, în cadrul grupului realizându-se importante transformări din punct de vedere moral;</p> <p>- apar interesul pentru sexul opus și primele sentimente de iubire; în pubertate predomină <i>trebuințele</i> de securitate, cele de dragoste și afiliere la grup;</p>
Dezvoltarea psihosocială	<p>- urmărirea cu perseverență a scopurilor, efortului depus pentru conformarea regulii morale, instrumentarea psihică de a lua decizii imprimă o mai pronunțată, coerență, stabilitate, unitate și continuitate comportamentului;</p>
Formarea și dezvoltarea personalității	<p>- cucerirea treptată a autonomiei și creșterea capacității de autocontrol, de conformare a comportamentului unor exigențe, și norme interiorizate prin imitație și identificare - au drept consecință sporirea gradului de autodeterminare și coerență psihocomportamentală.</p>

(ibidem, pp. 29-32)

Caracterizarea creșterii și dezvoltării psihice a școlarului mare (14/15-18 ani)

Caracteristici	Detaliiere
Substadii	<p>- adolescența pubertară (12-16 ani), în care domină transformările organice și</p> <p>- adolescența juvenilă (16-21), în care trec pe primul plan achizițiile socio-culturale (M. Debesse, 1981)</p>
Dezvoltarea fizică	<p>- ritmul creșterii devine mai constant, în general la finele perioadei tinereții fiind complet dezvoltați;</p>
Dezvoltarea proceselor senzoriale	<p>- se constată o scădere a tuturor pragurilor senzoriale;</p> <p>- are o capacitate suplimentară de a percepe culorile;</p> <p>- se dezvoltă spiritul de observație</p>
Dezvoltarea proceselor cognitive	<p>- apar adâncirea și specializarea operațiilor formale, dezvoltarea <i>gândirii cauzale</i>, a posibilităților de utilizare a <i>raționamentului ipotetico-deductiv</i>;</p> <p>- este o perioadă de intensă <i>participare intelectuală</i> și <i>creativitate socială</i>, consolidează <i>inteligența formală</i> și structurile <i>gândirii logico-formale</i>, ajungându-se în jurul vârstei de 20 ani la conturarea construcției intelectuale, dincolo de care nu mai intervine un alt stadiu de dezvoltare;</p> <p>- este caracteristică <i>memoria</i> de lungă durată și logică;</p> <p>- imaginația și limbajul ating cu adevărat apogeul;</p>

Dezvoltarea proceselor reglatorii	<ul style="list-style-type: none"> - cât privește <i>afectivitatea</i>, apar mult mai intens interesul pentru sexul opus și sentimentele de iubire; - în adolescență sunt prezente toate <i>trebuințele</i>, neclare fiind trebuințele sinelui; - perioadă a „primelor iubiri”, a izolării și a reveriei, dar și a independenței și a afirmării de sine, adolescența generează o diversitate de trăiri afective, orientate bipolar pozitiv, prin perseverență și inițiative personale și negativ, prin opoziție și renunțare;
Dezvoltarea psihosocială	<ul style="list-style-type: none"> - conform teoriei lui Erickson, predomină stadiul în care copilul se confruntă cu conflictul dintre identitate și confuzia rolului; - <i>factorul social</i> determinant este dat de modele și cei din aceeași generație; - <i>rezultatul favorabil</i> constă în abilitatea de a se vedea pe sine ca fiind o persoană consecventă și integrată, cu o identitate puternică; <i>rezultatul nefavorabil</i> vizează confuzia cu privire la cine și ce este el ca persoană; - în cazuri fericite, are loc <i>maturizarea socială</i>, adolescentul depășind crizele de identitate, nutriend dorința de schimbare a modelelor anterioare prin care recepta solicitările, informațiile mediului și formula răspunsuri acestora;
Formarea și dezvoltarea personalității	<ul style="list-style-type: none"> - adolescența reprezintă cea mai complexă etapă a dezvoltării ființei umane, etapă a conturării individualității și a începutului de stabilizare a personalității, ce marchează încheierea copilăriei și trecerea spre stadiul vârstei adulte; - în procesul formării și dezvoltării personalității adolescența îndeplinește două funcții: funcția de adaptare la mediu, aceasta fiind „punctul de împlinire natural și funcția de depășire, ca sursă de progres moral și spiritual (M. Debesse, p. 95).

(ibidem, pp. 32-34)

3. Metode și tehnici de cunoaștere a particularităților de vârstă și individuale ale copilului și adolescentului

1. *Metoda observației*

- ca metodă de cunoaștere și cercetare psihopedagogică, *observația* constă în urmărirea intenționată și înregistrarea exactă, sistematică a diferitelor manifestări comportamentale ale elevului (grupului) așa cum se prezintă ele în mod natural;
- aplicarea eficientă a observației presupune parcurgerea următoarelor etape:

- pregătirea cercetătorului în vederea realizării observației (documentarea, selectarea instrumentelor, tehnicilor etc.);
- observarea propriu-zisă;
- analiza, prelucrarea și interpretarea datelor obținute.
 - calitatea observației depinde de o serie de factori, dintre care enumerăm:
- particularitățile psihoindividuale ale observatorului (concentrarea atenției, sesizarea esențialului etc.);
- ecuația personală a observatorului: tip descriptiv, tip evaluativ, tip erudit, tip imaginativ și poetic;
- caracteristici ale percepției: selectivitatea ei, factorii sociali ce o pot modela și deforma (Zlate, M., 1994).

Instrumente de observație

- *fișa de observare* poate fi de tip descriptiv, urmărindu-se îndeosebi selectarea și înregistrarea celor mai semnificative date, aspecte cu privire la obiectivul urmărit;
- *grila de observare* include o listă de rubrici care înlesnesc înregistrarea și clasificarea datelor brute; astfel, observația nu se reduce la o simplă percepție a faptului brut, nu se limitează la simpla înregistrare de date, ci se prelungește într-un act de clasificare, într-un proces de conceptualizare (adică încadrăm informația culeasă în anumite concepte).

2. Experimentul este apreciat drept cea mai importantă metodă de cercetare, deoarece furnizează date precise și obiective (Cosmovici, A., 1996).

- forme: *experimentul de laborator, experimentul natural și experimentul psihopedagogic*;

- principalele etape ale cercetării experimentale pot fi sintetizate astfel:

- *Delimitarea și formularea problemei ce urmează a fi elucidată*;
- *Formularea ipotezei / ipotezelor*;
- *Alegerea / stabilirea variabilelor* (independentă, dependentă, în funcție de ipoteza avansată);
- *Pretestarea* (pentru a ne asigura că toți subiecții au înțeles sarcina experimentului, că variabila independentă acționează efectiv asupra lor);
- *Stabilirea situației experimentale* – opțiunea pentru experimentul de laborator sau pentru cel natural psihopedagogic, aparatura necesară pentru producerea stimulilor, de înregistrare a reacțiilor, condițiile concrete în care se desfășoară experimentul; în acest moment trebuie stabilit dacă va fi realizat *experimentul cu două grupuri și măsurare numai după, experimentul cu un singur grup, cu măsurare „înainte și după”, cu introducerea repetată a variabilei independente sau experimente multivariate* (cu mai multe variabile independente a căror influență poate fi luată în considerare).

- o formă particulară a experimentului natural, utilizată în condițiile procesului instructiv-educativ, este experimentul psihopedagogic; acesta poate fi de două feluri: *constatativ și formativ*.

3. Metoda anchetei

- considerată o metodă complexă de cunoaștere științifică a opiniilor, atitudinilor, aspirațiilor, comportamentelor, trebuințelor, motivației, *ancheta* poate fi realizată pe baza *chestionarului* și a *interviului*.

Ancheta pe bază de chestionar implică parcurgerea mai multor etape:

- stabilirea obiectului anchetei, a problemei de cercetat;
- documentarea;
- formularea ipotezei;
- determinarea populației (a universului) anchetei și eșantionarea;
- alegerea tehnicilor și redactarea chestionarului;
- pretestarea (pentru a vedea dacă chestionarul a fost bine elaborat);
- redactarea definitivă a chestionarului;
- alegerea metodelor de administrare a chestionarului (prin persoane special destinate acestei operații - operatorii de anchetă - sau prin autoadministrare);
- recoltarea și prelucrarea informațiilor;
- analiza rezultatelor obținute în raport cu obiectivele formulate;
- redactarea raportului final de cercetare.

Avantaje: permite investigarea unui număr mare de subiecți într-un timp relativ scurt, oferind posibilități multiple de cunoaștere a preferințelor, opiniilor, aspirațiilor elevilor, a opțiunilor profesionale, a mentalităților acestora și a modului de raportare la unele evenimente, situații, comportamente.

Interviul presupune raporturi verbale între participanții aflați față în față, centrarea asupra temei cercetate, direcția unilaterală de acțiune, fiecare participant păstrându-și locul de emițător sau de receptor.

Avantajele interviului constau în: flexibilitatea sa, concretizată în posibilitatea obținerii unor răspunsuri specifice la fiecare întrebare; rata mai ridicată a răspunsurilor; posibilitatea observării comportamentului nonverbal; controlul succesiunii întrebărilor ș.a.

Dezavantajele constau în: resursele materiale și temporale ridicate utilizate, neasigurarea anonimatului; posibilitatea deformării informației (eroare / biasare), prin manifestarea unor fenomene precum „minciuna deliberată”, „autoînșelarea cu bună credință” („memorie scurtă”, mecanisme de apărare ale Eu-lui: raționalizarea, proiecția, identificarea ș.a.).

4. Metoda analizei produselor activității și a cercetării documentelor

Caracterizare: furnizează informații despre procesele psihice și unele trăsături de personalitate ale elevilor prin prisma obiectivării lor în „produsele” activității: desene, lucrări scrise, referate, portofoliu, caiete de teme, lucrări de creație tehnică, piese, proiecte, creații literare, compuneri etc. diferențiate.

Avantaje – metoda permite: descifrarea unor tensiuni și aspirații scăpate de controlul conștient și angajate în acea activitate (desen, compunere); observarea și analiza stilului realizării; nivelul și calitatea cunoștințelor, deprinderilor; caracteristicile observației; capacitatea de concentrare a atenției; profunzimea înțelegerii diferitelor materiale cercetate; spiritul de independență și inițiativă; capacitatea de reprezentare; capacitatea de aplicare în practică a cunoștințelor teoretice; bogăția vocabularului și precizia lui; unele trăsături temperamentale și caracteriale etc.

5. Convorbirea - se desfășoară ca o conversație între două persoane, după anumite reguli metodologice, prin care persoana abordată oferă anumite informații la o temă anterior fixată; ca metodă de studiere a elevului, convorbirea furnizează informații pentru înțelegerea motivelor interne ale conduitei, a opiniilor și preferințelor sale.

- există mai multe forme de convorbire, cele mai frecvent întâlnite fiind: *convorbirea standardizată, structurată*, bazată pe întrebări formulate anterior, adresate în aceeași formă și ordine tuturor subiecților și *convorbirea liberă, spontană*, desfășurată în funcție de trăsăturile psihoindividuale ale subiectului, de particularitățile situației etc.

- sunt necesare respectarea câtorva condiții:

- alcătuirea prealabilă a protocolului convorbirii, a unui „ghid de interviu”;
- evitarea întrebărilor directe, frontale, ce ar genera răspunsuri formale;
- respectarea personalității elevului și motivarea participării sincere a acestuia la convorbire;
- competența psihosocială, relațională a cercetătorului (tact, intuiție, empatie, sociabilitate);
- consemnarea răspunsurilor imediat după încheierea convorbirii;
- reconstituirea amănunțită a protocolului și confruntarea datelor cu informațiile obținute prin alte metode pentru a contracara eventualele neajunsuri (subiectivitatea răspunsurilor, lipsa de sinceritate, „tendința de fațadă”).

6. Metoda testelor

Definiție: testul este o probă standardizată, riguros elaborată și aplicată, folosită pentru măsurarea și evaluarea personalității umane;

Condiții necesare

- *standardizarea* - crearea acelorași condiții pentru toți subiecții supuși testării, fără a-i favoriza pe unii și defavoriza pe alții; se standardizează conținutul probei („stimulii prezentați”), instructajul dat subiecților în legătură cu sarcina ce trebuie executată; timpul de aplicare a probei; modul de cotare a reacțiilor;
- *validitatea* - testul să măsoare exact ceea ce își propune;
- *etalonarea* - unitate de măsură, stabilirea unui etalon la care se raportează rezultatele obținute;
- *fidelitatea* - se referă la însușirea testelor de a permite obținere unor performanțe relativ asemănătoare la o nouă aplicare;
- *sensibilitatea* - de referă la proprietatea testului de a diferenția în mod satisfăcător subiecții dintr-o colectivitate.

Clasificarea testelor:

- teste de inteligență și de dezvoltare intelectuală;
- teste de aptitudini și capacități;
- teste de personalitate;
- teste de cunoștințe (folosite de obicei în învățământ) ș.a..

7. Metoda biografică (anamneza) este considerată, în opinia unor autori, drept o variantă a metodei studiului de caz, cu mențiunea că ea se bazează pe cercetarea

vieții și activității individului în vederea cunoașterii istoriei personale necesare în stabilirea profilului personalității sale, precum și pentru explicarea comportamentului actual al persoanei;

Instrumente - pentru a surprinde mai exact relațiile dintre diferitele tipuri de evenimente trăite de individ de-a lungul vieții sale, au fost concepute variante noi ale metodei biografice precum *cauzometria* sau *cauzograma* (apud Dumitriu, Gh., Dumitriu, C., 2004, pp. 70-88).

4. Fișa de caracterizare psihopedagogică. Valori instrumentale, valorizare, limite

- reprezintă un auxiliar al profesorului diriginte în organizarea activității de cunoaștere a elevului, indicându-i conținutul acestei activități;
- este un instrument util de sinteză și organizare a informațiilor privind profilul psihologic, familial, medical al copilului, obținute pe parcursul investigațiilor complexe, prin intermediul mai multor metode;
- permite aprecieri calitative asupra trăsăturilor de personalitate ale copilului, dar și asupra factorilor care exercită influențe asupra formării copilului (Ștefănescu, C., 2005, p. 54).

Structura fișei de caracterizare psihopedagogică a elevului - model

I. Date de identificare a elevului (date personale)

Numele și prenumele:

Data și locul nașterii:

Domiciliul actual

Școala urmată în prezent

II. Mediul familial (date familiale)

1. *Numele și prenumele tatălui*
vârsta profesia
2. *Numele și prenumele mamei*
vârsta profesia
3. *Componenta familiei:*
Bunici care locuiesc împreună cu elevul
Frați, surori (numele și prenumele, vârsta, ocupația)
Situația părinților (trăiesc, decedați, despărțiți, vitregi, copilul este crescut de bunici)
.....
4. a) *Starea materială a familiei* (foarte bună, bună, modestă)
b) *Nivelul de educație* (ridicat, mediu, scăzut)
c) *Atmosfera relațională și afectivă a familiei* (înțelegere deplină între membrii familiei, conflicte mici, puternice și permanente, familie dezorganizată)
5. *Condițiile de viață și de muncă ale elevului* (cameră separată, condiții de pregătire a lecției, supravegherea programului din timpul liber, sprijin în pregătirea lecțiilor și efectuarea temelor)
6. *Influențe extrafamiliale* (cercul de prieteni, rude, vecinătate)

III. Dezvoltarea fizică și starea sănătății elevului

- Antecedente ereditare*
- Antecedente privind sănătatea generală a elevului*
- Starea actuală a sănătății elevului* (boli care îl împiedică să frecventeze cu regularitate cursurile, boli care-i reduc rezistența la efort fizic și intelectual, reduceri ale funcțiilor analizatorilor vizuali, auditivi)
- Aprecierea generală a dezvoltării fizice și stării sănătății elevului ca premise naturale ale capacității de învățare* (deplină, bună, satisfăcătoare, slabă)

IV. Rezultatele activității școlare

1. *Rezultate generale* exprimate în medii anuale la disciplinele principale pe clase

Nr. crt.	Disciplina*	Clasa			
1.					
2.					
3.					
Media pe clasă					

* vor fi trecute disciplinele considerate relevante, în funcție de profil și interese

2. *Participarea la concursuri, competiții, olimpiade* (pe școală, județ, pe plan național): rezultate deosebite
3. *Preocupări speciale, înclinații, succese deosebite*

V. Profilul psihologic al elevului (Structura psihologică)

Caracteristici ale proceselor cognitive:

- Gândirea (concretă/abstractă: capacitatea de înțelegere, puterea de judecată)
- Memoria (fidelă, de scurtă sau lungă durată, logică sau mecanică)
- Imaginația (bogată/săracă, reproductivă/creatoare)
- Limbaajul (exprimare ușoară/greoaie, oral/scriș, concisă/dezvoltată, vocabular bogat/reducș)

VI. Trăsături de personalitate

- Trăsături temperamentale (puternic/slab, reacționează rapid/lent, impresionabilitate intensă)
- Trăsături caracteriale (conștiinciozitate, corectitudine, responsabilitate, colegialitate, respect de nivel ridicat, mediu, scăzut)
- Inteligența (de nivel ridicat, mediu, de limită) (și alte aptitudini)
- Tip predominant creator/reproductiv. Domeniul de aspirații, idealul de viață

VII. Concluzii și recomandări / Caracterizare sintetică

- Nivelul pregătirii școlare
- Nivelul inteligenței
- Aptitudini sau interese speciale

4. Trăsături de caracter pregnante
5. Particularități temperamentale dominante
6. Orientare școlară și profesională (doriințele părinților, aspirațiile realiste ale elevului, opinia profesorului / consilierului școlar)
7. Recomandări de ordin pedagogic (precizarea unor obiective educaționale concrete și a intervențiilor educative potrivite).

Bibliografie

- Cosmovici, A., Iacob, L. (coord). (1998). *Psihologie școlară*. Iași: Editura Polirom.
- Dumitriu, Gh., Dumitriu, C. (2004). *Psihopedagogie*. București: E.D.P.
- Dumitriu, Gh. (2003). *Psihologia dezvoltării și educației*. Bacău: Alma Mater.
- Dumitriu, Gh. (2001). *Psihologia educației. Curs universitar*. Universitatea din Bacău.
- Nicola, I. (1996). *Tratat de pedagogie școlară*. București: E.D.P.
- Smith, E., Fredrickson, B., et. al. (2005). *Introducere în psihologie*. București: Editura Tehnică.
- Ștefănescu, C. (2005). Structura și dinamica personalității copilului. În Tomșa, Gh. (coord.), *Psihopedagogie preșcolară și școlară*. București, pp. 35-55.
- Zlate, M. (1994). *Introducere în psihologie*. București: Casa de Editură și Presă „Șansa” SRL.

DIMENSIUNILE CREATIVITĂȚII. CULTIVAREA CREATIVITĂȚII LA ELEVI

CONCEPTE CHEIE

creativitatea; personalitate creatoare; stimularea creativității;
predare și învățare creativă

1. Delimitări conceptuale în studiul creativității. Creativitatea ca proces și produs. Personalitatea creatoare

a) Delimitări conceptuale

- **Definiții:**

- ansamblu unitar al factorilor subiectivi și obiectivi care duc la realizarea, de către individ sau grup, a unui produs original și de valoare pentru societate (Roșca, Al., 1981);
- disponibilitate generală a personalității aflate în interacțiune cu sine și cu lumea pentru producerea noului (Dumitriu, Gh., Dumitriu, C., 2004, 61);
- în concluzie, creativitatea apare ca o expresie sintetică a condițiilor interne psihologice (procese, însușiri, stări, structuri operaționale, aptitudinale și motivațional-atitudinale) ce devin propulsatoare și generatoare de nou (în planul ideilor și imaginilor, al soluțiilor practice din știință, tehnică etc.) (Dumitriu, Gh., Dumitriu, C., op. cit., 62).

b) Creativitatea ca produs și ca proces

- în literatura de specialitate, creativitatea este tratată ca *produs* (caracterizat prin noutate, originalitate, utilitate socială), ca *proces* (care parcurge mai multe faze: prepararea, incubația, iluminarea, verificarea noului), ca *potențial creativ* (definit ca sistemul capacităților latente apte de proiectare și obiectivare în manifestări novatoare) și ca *dimensiune complexă a personalității* (vezi Paul Popescu-Neveanu 1987, 1978; Al. Roșca, E. Landau ș.a.).

c) Personalitatea creatoare

- creativitatea mai este abordată ca o dimensiune complexă a personalității, angajând diferite *tipuri de resurse* ale ei, precum:

- ✓ fluiditatea,

- ✓ flexibilitatea,
 - ✓ capacitatea de elaborare,
 - ✓ sensibilitatea pentru probleme,
 - ✓ capacitatea de redefinire etc.
 - din această perspectivă, se vorbește de existența unor **personalități creative** (creatoare) ce s-ar caracteriza, după mai mulți autori precum Barson, Kinnon ș.a., prin:
 - preferarea fenomenelor complexe,
 - independență în elaborarea judecăților,
 - conștiință de sine puternică,
 - opoziție în raport cu dominația și îngrădirile de orice fel,
 - nonconformism psihosocial etc
 - aceasta reprezintă o structură complexă de personalitate, cuprinzând diverse componente de ordin intelectual, afectiv, motivațional, voluntar, atitudinal și aptitudinal ;
 - ea presupune o structură în care interacționează **factorii**:
 - ✓ inventivitate;
 - ✓ ingeniozitate;
 - ✓ fluiditate și flexibilitate în gândire;
 - ✓ capacitate de a elabora soluții noi, originale;
 - ✓ vigoare imaginativă;
 - ✓ sensibilitate la probleme;
 - ✓ spontaneitate și sinceritate;
 - ✓ trebuințe de performanță, de realizare și autorealizare, de autoactualizare și autoafirmare.
- (apud Dumitriu, Gh., Dumitriu, C., op. cit., 62).

2. Natura și structura actului creator: etape, tipuri, mecanisme, structură factorială

Etapele actului creator

- Studiile menționează frecvent următoarele **faze ale procesului de creație**, puse în evidență de G. Wallas din 1926:

- *prepararea* - este o etapa pregătitoare constând în acumulări de cunoștințe, formarea de priceperi și deprinderi, centrarea preocupărilor subiectului asupra problemei avută în vedere, dezvoltarea unor interese stabile și profunde, aderarea afectivă la tema respectivă;
- *incubația* - constă în activarea latentă a proceselor și trăirilor afectiv-emoționale, care nu este preponderent inconștientă cum spune Wallas ; creșterea receptivității față de orice analogie, asemănare, sugestie, asocieri, organizări și reorganizări ale datelor acumulate în timp ce persoana este ocupată de altceva;
- *iluminarea* - constă în integrarea conștientă a combinărilor, variabilelor și apariția bruscă a noului, a soluției problemei, însoțită de manifestarea unor sentimente de mare satisfacție;
- *verificarea noului* - prin mijloace cognitive sau practice.

- prima și ultima etapă pot fi mai direct controlate de profesor, în timp ce ultimele două scapă intervenției lui, sunt foarte personale și diferite de la elev la elev.

Niveluri de creativitate

- A.L. Taylor propune cinci niveluri de creativitate:
 1. *creativitate expresivă* – când are loc o exprimare liberă și spontană a persoanei (cum este cazul desenelor realizate de copii);
 2. *creativitate productivă* – când persoana are însușite deprinderile și priceperile necesare producerii unor lucruri utile, fără a lăsa loc originalității (este cazul țesătorilor de covoare sau a muncitorilor calificați);
 3. *creativitatea inventivă* – când vorbim de invenții sau îmbunătățiri aduse aparatelor, produselor, suficient de importante pentru a fi brevetate și difuzate în producție;
 4. *creativitatea inovatoare* – conduce la modificări ale principiilor ce stau la baza unui domeniu (cazul elitelor);
 5. *creativitatea emergentă* – apare în cazul persoanelor excepționale care revoluționează un domeniu, deschizând noi posibilități de abordare (Cosmovici, A., 1998, pp. 147-148).

Structura factorială

- în literatura românească, s-au evidențiat *factorii structurali de bază ai creativității*, insistându-se mai ales asupra rolului unora, cum ar fi flexibilitatea și originalitatea, implicate atât în creativitatea generală, cât și în cea specifică (Al. Roșca);

- Paul Popescu-Neveanu a elaborat ideea unui *model bifactorial (vectoro-atitudinal)*, care ar presupune sinteza dintre atitudini și aptitudini: dacă atitudinea poate fi considerată un montaj orientativ și reglatoriu, aptitudinea este un sistem operațional disponibil; una ține de valorile relaționale și comportamentale, iar cealaltă de valorile instrumentale; una generează predispoziții spre acțiune, iar alta privește însăși executarea acțiunii până la rezultatul ei final (Dumitriu, Gh., Dumitriu, C., op. cit., 63).

Factorii creativității

- factori de natură intelectuală:
 - *imaginația*, definită drept procesul psihic al cărui rezultat este obținerea unor reacții, fenomene psihice noi pe plan cognitiv, afectiv sau motor; la rândul său, este caracterizată de fluiditate, plasticitate și originalitate;
 - *memoria*, care păstrează impresiile și cunoștințele asimilate, dar și *volumul și varietatea experienței* directe sau indirecte;
 - *nivelul gândirii, inteligența* – are importanță mai mult în domeniul științific decât în cel artistic;
- factori caracteriali:
 - motivație, dorință, aspirație creatoare;
 - voință fermă, perseverență
- factori sociali:
 - influențe ale mediului ambiant, în special a celui social ;
 - stadiul dezvoltării domeniului;

- influențele exercitate de către predecesori, profesori
(Cosmovici, A., op. cit., pp. 148-152).

3. Metode și tehnici de depistare a capacităților creative și de stimulare a conduitei creative la elevi

- se pot identifica factori favorizanți afirmării și dezvoltării creativității, precum:

- **factori structurali**, interiori creativității (inteligență, motivație intrinsecă, interes cognitiv și științific, curiozitate epistemică, atitudini creative, gândire divergentă, tenacitate și perseverență etc.);
- **factori de climat general**, socio-culturali în dezvoltarea și afirmarea personalității elevilor (mediul social și cultural, contextul familial, economic etc.);
- **factori de ambianță psihosocială**, de climat psihoeducațional (relații interpersonale, valori și modele social-umane, relațiile dintre profesor-elev, stilul de conducere și tactul pedagogic etc.).

- odată identificați acești factori, este necesară utilizarea adecvată a diferitelor metode și procedee specifice de stimulare și antrenare a creativității individuale și de grup:

- **Metoda brainstorming-ului** sau metoda „asaltului de idei”, a lui A. Osborn, presupune principiul amânării evaluării critice a ideilor noi, asigurarea și menținerea unei atmosfere propice producerii „în asalt” a cât mai multor idei originale, neobișnuite; în acest sens, se fac următoarele recomandări privind activitatea grupului de brainstorming:

- ✓ evitarea oricărei critici în emiterea ideilor noi ;
- ✓ acceptarea oricăror idei (chiar fanteziste) prin eliberarea de frânele posibile ale autocontrolului inhibitiv sau ale evaluării care poate bloca ritmul căutărilor noi ;
- ✓ extinderea cât mai mare a numărului de idei pentru a amplifica astfel șansele de apariție a soluțiilor noi și valoroase;
- ✓ valorificarea constructivă (novatoare) a ideilor altora prin reformularea și combinarea originală a lor, pentru sporirea disponibilității creatoare a grupului.

- **Sinectica**, promovată de G.W.Gordon, presupune ca strategie dominantă asigurarea premiselor favorizante generării de idei și produse noi, pe baza unor tehnici similare „asaltului de idei”, dar și prin utilizarea mai amplă a analogiilor (personale, directe, simbolice și fantastice), a metaforelor, a reuniunii unor elemente diferite și aparent irelevante; un procedeu specific sinecticii este și acela de a sugera subiecților căile posibile de transformare a necunoscutului, neobișnuitului în familiar și invers, detașarea relativă de familiar și considerarea sa ca ceva „străin”, pentru o mai eficace perspectivă de abordare novatoare (Dumitriu, Gh., Dumitriu, C., op. cit., pp. 65-66);

- **Metoda 6-3-5** – elevii se împart în grupuri de câte 6 persoane, în care fiecare propune 3 idei într-un timp maxim de 5 minute; timp de 5 minute, primul grup discută problema și ideile (3) sunt trecute pe o fișă; la fel se va proceda cu celelalte grupuri, iar în final moderatorul va aduna fișele, citindu-le în fața tuturor și discutându-le pentru stabilirea unei propuneri finale;

- **Phillips 6-6** – elevii se grupează în grupuri de câte 6 persoane, urmând a discuta problema propusă timp de 6 minute; se urmărește ca grupurile să fie cât

mai eterogene; grupurile își expun opiniile, urmează o discuție generală, după care se trage concluzia;

- **Discuția panel** – se desfășoară într-un grup restrâns format din persoane foarte competente în domeniul respectiv ; ceilalți ascultă ce se discută și pot interveni prin bilețele trimise celor care discută (juraților); la sfârșit, persoanele din sală pot interveni și în mod direct; în încheiere, animatorul face o sinteză și extrage concluzii (Cosmovici, A., op. cit., pp. 157-158).

- dintre **procedeele** de stimulare și / sau dezvoltare a creativității la elevi, dar și la cadrele didactice, în consens cu Torrance, Lowenfeld etc., amintim :

- antrenarea capacității de elaborare verbal-expresivă, comunicațională în cadrul diverselor activități (compuneri, povestiri, descrieri, analize și sinteze operaționale etc.);
- interpretarea independentă a unor texte și imagini prin solicitarea de a le acorda cât mai multe titluri posibile ;
- elaborarea independentă a unor compoziții, soluții, rezolvări, pornind de la diverse modalități de ordonare și structurare logică posibilă a unor materiale, date, imagini, simboluri etc. ;
- analiza critică și interpretarea obiectivă a lucrărilor independent realizate de elevi sau cadre didactice ;
- organizarea și desfășurarea diferitelor jocuri didactice sau activități constructive care să antreneze și să dezvolte gândirea creatoare, divergentă, imaginația creatoare, interesul cognitiv;
- analiza modalităților posibile de îmbunătățire a conținutului diferitelor obiecte de învățământ, enumerarea consecințelor multiple a unor fenomene (fizice, chimice, sociale etc.) și a soluțiilor corespunzătoare (diverse și eficiente) la diferite probleme de tip divergent, ce sunt / trebuie formulate la diferite tipuri de activități școlare;
- utilizarea unor procedee variate de activizare a capacităților și atitudinilor creatoare în plan verbal (comunicațional, expresiv), cognitiv (intelectual) și motivațional-atitudinal prin solicitări diverse și problematice de genul: alcătuirea de cuvinte, propoziții, enunțuri multiple plecând de la anumite unități lingvistice (semiotice-semantice); solicitări de a continua anumite începuturi de propoziții, fraze sau povestiri; găsirea a cât mai multe căi și soluții la diferite probleme formulate de ei sau de profesor; formarea sistemului de noțiuni științifice, de concepte și operații logice adecvate conținutului informațional; dezvoltarea interesului cognitiv-epistemic și a atitudinilor creative, critice, divergente, antirutinier etc.;
- pentru cultivarea fluidității verbale și de asociere elevii pot fi solicitați să răspundă prin cât mai multe cuvinte, plecând de la un cuvânt-inductor dat, sau să enumere cât mai multe obiecte care aparțin unor anumite clase etc.;
- probele diagnostice de creativitate pot fi transformate și adaptate ca mijloace sau modele de antrenament creativ (probe de fluiditate, flexibilitate, originalitate, de elaborare, prin așa numitele „teste ale utilizărilor” sau „testele consecințelor”) ș.a. (Dumitriu, Gh., Dumitriu, C., op. cit., pp. 67-68).

4. Predare creativă - învățare creativă

- pe lângă metodele și tehnicile menționate anterior, este utilă valorificarea în activitatea instructiv-educativă a condițiilor și *principiilor învățării de tip creativ*, care stimulează creativitatea privind:

- ✓ asigurarea în activitățile instructiv-educative a ponderii unor tipuri de solicitări care angajează permanent demersuri de ordin constructiv, de elaborare creativă, situații problematice de tip divergent ;
- ✓ menținerea climatului favorabil și atmosferei psihosociale optime care să angajeze, să stimuleze independența și spontaneitatea creatoare a elevilor; această ambianță relațională înseamnă: tratarea cu respect a întrebărilor sau problemelor formulate de elevi, a ideilor sau opiniilor acestora, caracterizate prin inventivitate, imaginație, originalitate și valoare; acordarea libertății și a condițiilor necesare (materiale și spirituale) de către profesori pentru ca elevii să se poată ocupa de rezolvarea creativă a unor probleme formulate de ei sau de profesor; introducerea în sistemul criteriilor de evaluare și a unor indicatori creativi pentru realizările deosebite caracterizate prin originalitate, elaborare novatoare, valoare socială a produselor, ideilor și soluțiilor formulate etc.;
- ✓ tipul de îndrumare sau dirijare optimă din partea educatorului este cel specific învățării prin problematizare în context creativ, care trebuie să lase câmp liber de manifestare independenței de gândire și acțiune a elevului;
- ✓ modul de tratare, de înțelegere și abordare a elevilor care manifestă anumite eforturi, disponibilități sau realizări creative prin apreciere, recunoaștere, încurajare promovare etc.;
- ✓ angajarea elevilor în activități curente de tip creativ analoage activităților din domeniul științei, tehnicii, producției și social-organizațional, în cadrul cercurilor științifice, lecțiilor, activităților didactice, practice (ibidem, 66).

Bibliografie

- Cosmovici, A., Iacob, L. (1998). *Psihologie școlară*. Iași: Editura Polirom.
- Dumitriu, Gh., Dumitriu, C. (2004). *Psihopedagogie*. București: E.D.P.
- Dumitriu, Gh. (2004). *Sistemul cognitiv și dezvoltarea competențelor*. București: E.D.P.
- Guilford, J.P. (1959). Traits of creativity. In Anderson, H.H. (ed.). *Creativity and its Cultivation*. Harper.
- Roco, M. (2001). *Creativitate și inteligență emoțională*. Iași: Editura Polirom.
- Roșca, Al. (1981). *Creativitatea generală și specifică*. București: Editura Academiei Române.